

INFORMATION ON EQUALITY AND SOCIAL JUSTICE IN ISRAEL
מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל
מרכז "אדו" - מידע על השוויון והצדק החברתי בישראל

הסכם גאטס והשירותים הציבוריים בישראל

יוני 2003

מבוא

ארגון הסחר העולמי (Organization WTO -- World Trade) מוכר בעיקר בעקבות ההסכמים שנחתמו במסגרתו, המחייבים פתיחת גבולות לסחר בין-לאומי בטובין.

פחות מוכר הוא ההסכם בדבר סחר בשירותים (General Agreement on Trade in -- GATS Services). הסכם זה נחתם בשנת 1994 במסגרת ארגון WTO, ושיחות על הרחבתו מתנהלות כל העת.

בישראל, הדיון הציבורי בהשלכות של הסכמי ארגון הסחר העולמי בכלל, וההסכם בדבר סחר בשירותים בפרט, הוא ראשוני ביותר, אם בכלל. הדיון חשוב במיוחד לאור העובדה שההסכמים הנחתמים מחייבים את המדינות באופן בלתי-הפיך, למעשה, ויהיה מאוד קשה לסגת מהם.

מסמך זה הוכן כתרומה לדיון זה, לקראת הכנס "ישראל, סחר חופשי וגלובליזציה", שנערך ביום 30.6.2003 על ידי ארגון ידידי כדור הארץ במזרח התיכון בשיתוף עם אוניברסיטת בר אילן.

המסמך כולל שני חלקים:

דיון בהשלכות אפשריות של הסכם גאטס על השירותים הציבוריים בישראל, מאת שלמה סבירסקי ממרכז אדוה;

תרגום של מסמך המציג את ההשלכות של הסכם גאטס על השירותים הציבוריים ברחבי העולם, שנכתב על ידי מוד ברלו, יושבת ראש "מועצת הקנדים", השדולה החברתית הגדולה בקנדה.

גאטס והשירותים הציבוריים בישראל

שלמה סבירסקי

מרכז אדוה

לכאורה, אין לנו, לישראלים, סיבה להיות מודאגים מן ההתקדמות בשיחות על הסכם הסחר בשירותים (GATS), המתנהלות במסגרת ארגון הסחר העולמי (WTO). לעת עתה, ישראל לא העמידה את השירותים הציבוריים שלה -- שירותי החינוך, הבריאות, הרווחה וכיו"ב - לתחרות עסקית בין-לאומית. בישראל, הממשלה ממשיכה להיות אחראית על כל התחומים הללו.

למעשה, הדיונים שמקיים ארגון הסחר העולמי בנושא סחר בשירותים (GATS) צריכים להדאיג אותנו מאוד.

הסכם גאטס מאפשר למדינות לקבוע את אלו מענפי השירותים הן מוכנות לפתוח לתחרות עסקית של תאגידים זרים. ישראל, וכמוה מדינות רבות אחרות, הודיעה כי היא פותחת לתחרות עסקית את השירותים העסקיים והפיננסיים, ואת שירותי התיירות, התקשורת והסביבה. לעומת זאת, היא לא פתחה לתחרות עסקית את שירותי החינוך, הבריאות, הרווחה והתרבות, הפנאי והספורט.

אלא שמייעוט לא קטן של קרוב לחמישים מדינות מתוך כלל חברות ארגון WTO הודיעו שהן כן מעמידות את שירותי החינוך והבריאות שלהן לתחרות עסקית בינלאומית; יש להניח כי רובן ארצות עניות. מרגע שהשער נפתח, סביר כי בעתיד ייווצר לחץ לפתוח את שירותי החינוך והבריאות גם בארצות נוספות.

שנית, הגם שישראל עדיין לא הצטרפה באופן רשמי אל קבוצת המדינות המעמידות את השירותים הציבוריים שלהן לתחרות עסקית בין-לאומית, דרכם של תאגידים עסקיים זרים אל תוך תחומים אלה בישראל הולכת ונסללת מזה זמן.

מגמת המסחור של שירותי החינוך, הבריאות והרווחה משקפת מפגש בין שני כוחות, הנעים בו זמנית זה לקראת זה: מצד אחד, תאגידים רב-לאומיים חודרים והולכים אל ענפי השירותים בכלל, ואל השירותים הציבוריים בפרט; מצד שני, שירותים ציבוריים עוברים, בישראל ובארצות רבות אחרות, תהליך מואץ של הפרטה.

בישראל, מגמת ההפרטה של שירותים ציבוריים קיבלה תנופה בעקבות תכנית החירום לייצוב המשק בשנת 1985. אותה תכנית עוצבה על פי קווי האידיאולוגיה הניאו-ליברלית שתפסה את מרכז הבמה הפוליטית בארצות הברית ובאנגליה בתחילתו של אותו עשור. בישראל, אותה אידיאולוגיה, שכונתה בארצות הברית בשם "הקונסנסוס הושינגטוני", הפכה בישראל ל"קונסנסוס עבודה-ליכוד", והיא מכוונת מאז את פעילות הממשלות מ"ימין" ומ"שמאל" כאחד.

ההפרטה חדרה מאז למרבית תחומי השירותים הציבוריים. בתחום החינוך, ההפרטה חדרה אל ההשכלה הגבוהה, בראש ובראשונה בדמותן של המכללות הפרטיות, הרוכשות בימים אלה ממש עמודי-עיתון שלמים כדי להציע את מרכולתן ולפרסם את הישגיהן. כידוע, מכללות זרות פועלות זה מכבר בתוככי ישראל.

משרד החינוך, שבעבר כינס את כל פעולותיו בתוך עצמו, רוכש זה מכבר באופן קבע מחברות פרטיות שירותי ייעוץ ואיבחון, שירותי פיתוח של תכניות לימודים, שירותי הכנה ותיגבור לבחינות הבגרות, שירותי השתלמויות, שירותי הפקות ועוד. דוגמא שלישית להפרטה היא בניית כיתות בשיטת PFI (ר' פירוט ב"דוגמא מאנגליה", להלן). כל אלה מתווספים על פעילות פרטית שהתקיימה עוד קודם לכן במסגרת מוסדות חינוך פרטיים, כדוגמת גני ילדים פרטיים ובתי ספר פרטיים.

הממשלות מעודדות את תהליך ההפרטה, על ידי כך שהן מקצצות את תקציב משרד החינוך. הקיצוץ התקציבי גורם לאותם בתי ספר המסוגלים לכך, לגייס כספים מן ההורים. כך קורה שכבר היום ישנם בתי ספר עם תקציב "פרטי" של מאות אלפי שקלים, ואף של מיליוני שקלים, ולצדם בתי ספר הנאלצים לקיים את פעילויותיהם מתקציב משרד החינוך בלבד.

בתחום הבריאות, ההפרטה חדרה בשנים האחרונות בתצורות שונות: שירותי רפואה פרטיים (שר"פ) בבתי חולים; ביטוחים משלימים שקופות החולים מוכרות לחבריהן; תשלומים נוספים שקופות החולים מטילות על החולים; חברות ביטוח פרטיות שנכנסו לתחום הביטוח הרפואי. גם רעיון התיאגוד של בתי החולים היה צעד לקראת הפרטה שלהם -- צעד שנבלם בינתיים בעקבות מחאת האחיות ועובדי/ות המשק והמנהל. התפתחויות חדשות אלה מצטרפות אל פעילות רפואית פרטית שהתקיימה מאז ומתמיד, כגון רפואת השיניים, הפועלת בישראל על בסיס פרטי.

הממשלות מעודדות גם כאן את תהליך ההפרטה, על ידי כך שהן אינן מממנות כראוי את סל שירותי הבריאות הניתן במסגרת חוק ביטוח בריאות ממלכתי. ישראלים החפצים בכיסוי מלא יותר רוכשים ביטוחים משלימים וביטוחים פרטיים, ומשלמים מכיסם עבור תרופות, טיפולים וניתוחים, אם במסגרת "רפואה שחורה" ואם במסגרת השר"פ.

כתוצאה מתהליכים אלה, משפחות בישראל מוציאות היום על חינוך ועל בריאות יותר מבעבר: משקל ההוצאה על שני סעיפים אלה בכלל ההוצאה המשפחתית לתצרוכת עלה בעשור האחרון בשיעור של בערך 50%. בו בזמן גדלו גם הפערים, שכן בעלי משאבים מוציאים על שני סעיפים אלה הרבה יותר מאשר מעוטי משאבים.

ההפרטה איננה "תופעת טבע" או אירוע אקראי, אלא מדיניות מודעת ומושכלת הניזונה מן האידיאולוגיה הניאו-ליברלית שלפיה מגדירים בכירי עולם הממשל והעסקים בישראל, בעקבות רבים ממקביליהם בארצות המערב, ובעיקר בארצות הברית ובאנגליה, את היחסים בין הון למדינה. אידיאולוגיה זו רואה בהון כוח מניע עיקרי של הפעילות הקולקטיבית, והיא חותרת להעניק לו שליטה וחופש פעולה. אחת הדרכים לסייע להון היא לקצץ את תקציב המדינה -- דבר המוזיל את מחיר הכסף שמשמש את בעלי ההון להשקעות, בגלל שבעלי ההון לא צריכים להתחרות במדינה על גיוס כספים (בעיקר על כספים שהמדינה מגייסת למימון הגירעון והחובות).

בו בזמן חותרת האידיאולוגיה הניאו-ליברלית לצמצם את גבולות הסמכות של מוסד המדינה, גבולות שהתרחבו מאוד במהלך המאה העשרים, בין השאר בעקבות לחץ מתמשך של ארגונים פוליטיים ומקצועיים של העובדים והעובדות. המדיניות הניאו-ליברלית חותרת לצמצם את כל אותן פעילויות של המדינה שנועדו לאפשר חלוקה שוויונית יותר של רווחי הפעילות הכלכלית הקולקטיבית -- למשל, החקיקה המגינה על העובדים/ות, או המיסוי הפרוגרסיבי. המדיניות הזו גם חותרת לצמצם את אחריות המדינה למערכות שנועדו להעלות את רמת החיים של כלל האוכלוסייה -- מערכת החינוך הציבורית, מערכת הבריאות הציבורית, רשת הביטחון הסוציאלי, וכיו"ב. בו בזמן, המדיניות הניאו-ליברלית אינה מהססת להשתמש בסמכויותיו של מוסד המדינה כדי להקל ככל האפשר על פעילות חופשית של ההון.

על רקע התפתחויות אלה, אנו בישראל חייבים להיות מודאגים לנוכח התקדמות השיחות על סחר בשירותים. מקור אחר לדאגה הוא שעל פי כללי גאטס, ההגנה היחידה מפני חדירה עסקית לשירותים אלה היא אותה קביעה בהסכם, שלפיה "שירותים הניתנים כחלק מהפעלת הסמכות השלטונית" יותרו מחוץ לגבולות ההסכם.

לדברי סקוט סינקלייר, ממובילי המאבק נגד המיסחור הגלובלי, ההגדרה של "שירותים הניתנים כחלק מהפעלת הסמכות השלטונית" היא כה צרה, עד שאי-הכללתם הופכת לבעלת משמעות מעשית מוגבלת ביותר. ראשית, כל השירותים הממשלתיים הניתנים על בסיס מסחרי כפופים לכללי גאטס, דהיינו, הם פתוחים כבר היום לתחרות עסקית בין-לאומית. באופן דומה חלים כללי גאטס גם על שירותים המוענקים על ידי הממשלה תוך תחרות עם ספקים פרטיים. כיוון שכך, אי-הכללתם של השירותים המופעלים מכוח הסמכות השלטונית אין בה כדי להעניק הגנה ראויה למרבית המרכיבים של מערכת החינוך, מערכת הרווחה, מערכת הבריאות וכל שאר השירותים שיש בהם תמהיל של

שירות פרטי ושירות ציבורי. (ר')
העולמי משנת 2001, שנועד להדוף את הביקורות על גאטס, מאשר גם הוא את שתי
הקביעות הללו (WTO: GATS, Fact and Fiction, 2001: p. 10). מסמך של ארגון הסחר

מהן הסכנות?

את הסכנות הטמונות בהחלת כללי גאטס על השירותים הציבוריים המרכזיים בישראל -- שירותי החינוך והבריאות, שירותי הרווחה ורשת הביטחון הסוציאלי -- יש לבחון לאור כמה תהליכים פוליטיים, כלכליים וחברתיים שבהם אנו נתונים כעת:

ראשית, ההחרפה המתמדת באי-שוויון, שמשמעותה -- גידול מתמיד במספר בניו האדם שאינם יכולים/ות להתקיים בכבוד, לממש את יכולותיהם/ן ולהיות שותפים/ות שווים/ות-מעמד בפעילות החברתית והתרבותית.

בעלי ההון ובכירי הפוליטיקה, יש לומר, מגדירים את הבעיה באופן שונה: מבחינתם, הבעיה הגדולה של זמננו היא הבלוימה בצמיחה. כיצד מעודדים צמיחה? על ידי משיכת השקעות, מכל מקור שהוא, כולל הון זר. בשנות התשעים זרם לישראל הון זר רב, ואכן היתה צמיחה; אלא שאותה צמיחה היטיבה עם בעלי ההון ועם שני העשירונים הגבוהים; חלקם בעוגת ההכנסות של שבעת העשירונים הנמוכים ירדה באותה תקופה. מכאן שצמיחה כשלעצמה אינה נושאת בהכרח תקווה לכולם, והשאלה עדיין נותרת בעינה: כיצד מבטיחים חיים הוגנים ומכובדים לכל. ארגון הסחר העולמי, ובתוכו -- הסכם הסחר בשירותים, נושאים את דגל הצמיחה -- אך לא את דגל הצדק והשוויון.

במהלך המאה העשרים, המדינה היתה הגוף העיקרי שבמסגרתו ניזומו פעולות מסיביות שנועדו להגדיל את המעגל האנושי הנהנה מפירות הזמן ומשתתף בייצורם: מדיניות תעסוקה מלאה, חוקי מגן על העובדים/ות, פריסת רשת ביטחון סוציאלי, מתן חינוך חובה, אספקת שירותי בריאות ממלכתיים וכיו"ב. כיום, המדינה מבקשת להשיל מעל עצמה אחריות לנתחים גדלים והולכים של מגוון הפעילויות הללו, ולמעשה מכריזה בכך כי היא אינה מתכוונת לפעול לצמצום האי-שוויון. במקום זאת היא מפנה את אזרחיה אל יזמים פרטיים ואל תאגידים מסחריים, בידעה ברורה שהללו פועלים להגדלת רווחיהם - ולא לצמצום האי-שוויון.

שנית, התעשרות בעלי ההון הישראליים והתעצמות כוחם הפוליטי. קבוצה זו מקדמת בברכה את פתיחת הגבולות, שכן היא עצמה פרצה זה מזמן אל מחוץ לגבולות ישראל -- בונה במזרח אירופה, סוללת באפריקה, תופרת בירדן ומצרים, משפצת בתורכיה ומייצרת במערב אירופה ובצפון אמריקה. רואי חשבון ופרסומאים ישראלים פועלים כמשרדים מקומיים של תאגידים אמריקניים או אירופיים. והחלום של כל סטארט-אפ ישראלי הוא "לעשות מכה" על ידי כך שיימכר לתאגיד רב לאומי.

הפרטת השירותים הציבוריים -- כולל פתיחתם לתאגידים זרים - טובה לבעלי ההון ולרבים מקרב הישראלים בעשירונים העליונים, שכן פירוש הדבר הקטנת התקציב הממשלתי, ובמלים אחרות, הורדת מסים (ה"רפורמה" במס שהעביר סילבן שלום, וביבי נתניהו האיץ את יישומה, תעניק לבעלי שכר של 20,000 ש"ח ומעלה תוספת חודשית נטו של 2,000 ש"ח ומעלה) ומחיר זול יותר עבור גיוסי הון (כאמור, בגלל שבעלי ההון לא צריכים להתחרות במדינה, בעיקר על כספים שהמדינה מגייסת למימון הגירעון והחובות).

פתיחת הגבולות אינה מדאיגה את הקבוצה הזאת, שכן חייהם מתנהלים כבר עתה במסגרות פרטיות או מופרטות: בתי ספר ייחודיים, שירותי בריאות פרטיים, הון צבור המייתר את ההישענות על רשת הביטחון הסוציאלי, לימודים במכללה פרטית או בחו"ל, ועוד ועוד.

שלישית, הלחץ הכבד שמפעילים בעלי ההון הישראליים וממשלת ארצות הברית, להנהיג בישראל "רפורמות מבניות" (הפרטה ודה-רגולציה) ולצמצם את התקציב. במלים אחרות - להחליש את יכולתה של המדינה בישראל לפעול לצמצום האי-שוויון ולשיפור חייהם של מרבית הישראלים.

על הלחץ הכבד מצד ממשלת ארצות הברית, שהיא הגורם הפעיל ביותר בעולם לקידום הסחר החופשי ולחיזוק ארגון WTO, ובתוכו GATS, יעידו התנאים שהציבה ממשלת ארצות הברית לממשלת ישראל לאחרונה, עם הענקת הערבויות בסך 9 מיליארד דולר: עמידה ביעד הגירעון לשנת 2004 ושנת 2005, הורדת שכר בשירות הציבורי, יישום הרפורמה בפנסיה, הפחתת קצבאות הילדים, איחוד רשויות מקומיות והפרטה של לפחות שתיים מתוך ארבע חברות ממשלתיות -- אל על, בזק, בנק לאומי ובתי הזיקוק (הארץ, 20.6.2003: "ישראל התחייבה לארה"ב: גירעון של 2.5%-3% בשנת 2004"). במהלך ביקור של נתניהו בארצות הברית, הוא זכה -- לדבריו -- למחמאות חמות משר האוצר האמריקאי על תכנית הקיצוצים שהעביר לאחרונה בכנסת: "הלוואי שהיו עוד כמה כלכלות בעולם שהיו עושות לפחות חלק מכל הרפורמות שאתם עושים. אף פעם לא שמעתי על ריכוז כזה של רפורמות מבניות משמעותיות בתכנית כלכלית אחת" (שם: שם).

על רקע שלושה תהליכים אלה ראוי לבחון את ההשלכות האפשריות של חשיפת השירותים הציבוריים בישראל לתחרות עסקית בינלאומית. מן הראוי לומר כבר כאן כי בכל הנקודות שנציין להלן, הבעיה הראשונית נעוצה בעצם ההפרטה, דהיינו, בהכנסתם של יזמים פרטיים מקומיים במקום המדינה; אלא שהשלכות ההפרטה יתעצמו מרגע שיחדרו לשירותים הציבוריים תאגידים זרים, שיכולת הלחץ שלהם על המדינה עלולה להיות גדולה ביותר, בין היתר משום שיוכלו לעשות שימוש, בעת הצורך, ב"עצות" של "ממשלות ידידותיות", או שיוכלו לאיים בהעתקת עסקיהם לארץ אחרת וכיו"ב.

פגיעה באוניברסליות

השירותים הציבוריים המדינתיים הם אוניברסליים באופיים -- הם ניתנים לכל אחד ואחת על בסיס אזרחות או תושבות. כך, למשל, שירותי החינוך, הניתנים (כחובה) לכל. אמנם, רמת החינוך הניתנת בבתי ספר שונים אינה שווה, אך הכל מקבלים חינוך ברמה כלשהי.

תאגיד עסקי, הפועל למטרות רווח, יטה להשקיע במקום בו מצוי הכסף -- אצל העשירים. אלה, מרגע שיעמדו מול שתי חלופות, לא יחוו עוד מחויבות מלאה לבית הספר הציבורי או לבית החולים הממשלתי, ולא ישתפו פעולה עם קבוצות אחרות המעונינות בשימור ושיפור המערכות הציבוריות.

ההשלכות בישראל: שחיקה של עקרון האוניברסליות ושחיקת המחויבות של כל חלקי הציבור לשירותים המכוונים אל כל אחד ואחת בישראל.

פגיעה ביציבות ובהמשכיות השירות לטווח ארוך

תאגיד עסקי מכוון את השקעותיו לפי שיקולי רווח. רמת הרווח משתנה על פני זמן, ולכן עסקים נפתחים אך גם נסגרים, או שהם מועברים ממקום למקום. במלים אחרות, תאגיד מסחרי עשוי לגשת למכרז לניהול בתי ספר - ולבקש להשתחרר מן החוזה כעבור שנה, אם מתברר כי ערך המניות שלו יורד.

זה בדיוק מה שקרה לאחרונה בסאות'וורק שבאנגליה: התאגיד הבינלאומי וו.ס. אטקינס, שזכה במכרז לניהול בתי הספר במקום, הודיע כעבור פחות משנתיים כי הוא נסוג מן החוזה, לאחר ירידה דרמטית בערך המניות שלו.

ההשלכות בישראל: פגיעה באפשרות להגות, לתכנן ולבצע מבצע ארוך טווח לשיפור התפקוד של מערכות ציבוריות, כדוגמת מערכת החינוך.

פגיעה בדמוקרטיה

בתהליך הדמוקרטי, האזרח/ית יכול/ה -- עקרונית -- להשפיע על קבלת ההחלטות, בדרך של הצבעה, סינוור (לובי), הפעלת נציגים בכנסת וכיו"ב. מרגע שתאגיד עסקי מפעיל את השירות במקום הממשלה, אפשרויותיו של האזרח מצטמצמות למעשה להחלטה לרכוש או לא לרכוש.

ההשלכות בישראל: דילול הדיון הציבורי בסוגיית האיכות, הנגישות והשוויון של השירותים הציבוריים, וניתוק הדיון מן האפשרות להשפיע בפועל.

פגיעה בשוויון ובצדק חברתי

המדינה מבססת את הלגיטימיות שלה על עקרון הייצוג האוניברסלי, בעוד שתאגיד עסקי מבסס את הלגיטימיות שלו על העקרון של יצירת תשואה לבעלי המניות. המדינה יכולה לספק חינוך, בריאות ורווחה גם לאנשים שאינם מביאים "תועלת", כגון בעלי מוגבלויות. תאגיד יספק את שירותיו בראש ובראשונה למי שיכולים לשלם עבורם.

ההשלכות בישראל: החרפת מגמת הגידול באי-שוויון, ויצירה של שתי שכבות בכל אחת מן המערכות של השירותים שהם כיום ציבוריים: שכבה הנהנית משירותים פרטיים, יקרים ואיכותיים, ושכבה המסתפקת בשירות ממשלתי מדולל.

פגיעה בשכר

התוצאה השכיחה ביותר של הפרטה של שירותים או תאגידים ממשלתיים היא הורדת שכר לרוב הגדול של העובדים והעובדות, בעיקר אלה בדרגים הנמוכים -- והעלאות שכר למיעוט הקטן של המנהלים הבכירים.

ההשלכות בישראל: החרפת מגמת הגידול באי-שוויון.

פגיעה בנשים

בישראל ובמרבית ארצות המערב, השירותים הציבוריים מעסיקים הרבה נשים, ולמעשה, יותר נשים מגברים. עבור נשים, השירותים הציבוריים הן המעסיק הבודד הגדול ביותר וגם המעסיק הבודד הטוב ביותר: רמת השכר, תנאי העבודה ואפשרויות הקידום במגזר הציבורי טובים יותר, בממוצע, מאשר במגזר הפרטי. הפרטה ומסחור של השירותים עלולים לפגוע ברמת השכר ובתנאי העבודה של נשים.

ההשלכות בישראל: החרפת האי-שוויון הבין-מגדרי והחלשת מעמדן החברתי של נשים.

באנגליה, תאגיד בנייה מנהל בתי ספר

תאגיד בנייה בשם ג'ארביס קיבל השנה חוזה תלת-שנתי לניהול בתי ספר תיכוניים באנגליה ובווילס. מדובר, אגב, בתאגיד הנתון בחקירה משטרתית, לאחר התנגשות רכבות שאירעה בקטע מסילה שעליו קיבל התאגיד זכיון אחזקה; באותה התנגשות נהרגו 7 נוסעים ועוד 60 נוספים נפצעו.

ההחלטה להעניק את החוזה לג'ארביס עוררה תדהמה וזעם בקרב אנשי חינוך. על פי החוזה, על סך 1.9 מיליון לירות שטרלינג, אמורה חברת ג'ארביס להעניק שירותי ייעוץ למספר של 700 בתי ספר תיכוניים בעלי הישגים הנמוכים ביותר באנגליה ווילס. עם פרסום הזכייה של ג'ארביס במכרז גילה עיתון הגרדיאן הלונדוני כי מנכ"ל ג'ארביס נמנה עם גדולי התורמים למפלגת הלייבור השלטת.

המכרז פורסם בעקבות הצהרה של שר החינוך האנגלי, כי בכוונתו לסגור תיכונים שהישגיהם נמוכים מאוד. חברת ג'ארביס, שלה אין שום ניסיון קודם בתחום החינוך, אמורה לייעץ לבתי הספר בהתמודדות עם הישגים נמוכים. אנשי החברה אמורים לעבוד גם באופן ישיר עם בתי ספר.

מזכ"ל ארגון מנהלי בתי הספר באנגליה הכריז כי אינו יכול להעלות על דעתו גישה פחות הולמת להתמודדות עם הישגים לימודיים נמוכים. הוא הגדיר כ"בדיחה" את הרעיון שחברת בנייה תוכל לסייע לבתי ספר. איגודי המורים מודאגים גם מן האפשרות שהתאגיד יפתח מורים לעבור אליו, ובכך ידלל את כוח האדם בבתי הספר.

קשר אחד נמצא בכל זאת בין חברת ג'ארביס לבין מערכת החינוך: בעבר בנתה החברה מבני חינוך רבים בשיטת PFI (Private Funding Initiative) מדובר בשיטה שלפיה יזם פרטי בונה בכספו את המבנה ומחכיר אותו לממשלה לתקופה מסוימת, בד"כ בערך 30 שנה. השיטה מאפשרת לממשלה להציג הישגים בתחום הבינוי של בתי ספר, בלא שתיאלץ להקדיש לכך נתח משמעותי של תקציבה בשנה מסוימת. דמי החכירה -- אשר בסופו של דבר יכסו את כל השקעותיו של היזם, בנוסף על שיעור רווח הולם -- יופיעו רק בתקציבים העתידיים.

גם בישראל היו מי שקפצו על הרעיון: שר האוצר לשעבר, סילבן שלום, נסע לאנגליה ללמוד את השיטה, והשנה פרסם משרד האוצר לראשונה מכרז לבניית כיתות בשיטת PFI.

לאורך זמן, נראה כי חסרונותיה של השיטה עולים על יתרונותיה. שכן, השיטה מעבירה את העול התקציבי מן הדור הנוכחי לדורות הבאים, ובכך היא ממשכנת את התקציבים העתידיים. כאשר הפרויקטים בשיטה זו מתרבים, התוצאה היא שנתחים משמעותיים של תקציבי השנים הבאות משועבדים מראש לתשלום דמי חכירה עבור פרויקטים הנבנים כעת.

הידיעה התפרסמה בעיתון גארדיאן הלונדוני בתאריך 28.4.2003.

באנגליה, אי נחת מפתחת שירותי החינוך לתאגידים עסקיים

דו"ח שהוכן על ידי פרופ' קולין קראוץ' מתח ביקורת חריפה על העברת שירותי חינוך לידי תאגידים עסקיים.

טענה מרכזית של פרופ' קראוץ' היא שהזכייה בחוזים הממשלתיים קשורה ביכולתם של תאגידים להשתדל אצל שרי הממשלה או פקידיה הבכירים, יותר מאשר ביכולת מוכחת

בתחום החינוך.

המשותף בין כל התאגידים שזכו בחוזים ממשלתיים בתחום החינוך הוא שהם כבר זכו בעבר במכרזים ממשלתיים בתחומים שונים -- לאו דווקא בתחום החינוך.

כמעט כל התאגידים מגייסים לעצמם עובדים מקרב רשויות החינוך הממשלתיות -- אותן רשויות המעניקות להם את החוזים.

הידיעה התפרסמה בעיתון *גארדיאן* הלונדוני בתאריך 5.5.2003.

הדו"ח של פרופ' קראוץ' התפרסם תחת השם:

Colin Crouch. *Commercialisation or Citizenship: Education Policy and the Future of Public Services.*

למי זה טוב?

מתוך: "סליחה, איפה השירותים?" מאת רוני ערמון.

<http://www.bdidut.com/trade/gats.htm> ר

יותר מכל הסכם בינלאומי אחר, אולי, ההתפתחות הסכמי GATS עוצבה בידי תאגידים רב-לאומיים וקודמה בידי המדינות שבהן תאגידים אלה ממוקמים. תאגידים אלה הם המרוויחים הגדולים מההסכם: תעשיית השירותים מהווה כשני-שלישים מהפעילות הכלכלית בארצות המפותחות. ברור, אם כן, למה משתלם לתאגידים להשקיע בהפרטת שירותים.

אנדרה ספיר, יועץ כלכלי למועצה האירופית (European Commission), המייצגת את האיחוד האירופי בארגון הסחר העולמי, אמר בשנת 1994 כי ההסכם על השירותים החל להתרקם עוד בשנות השבעים, "לאחר שקבוצה קטנה של תאגידים מארה"ב שכנעה את הממשל האמריקני בחשיבות הסחר בשירותים וקביעת כללים בין-לאומיים לסחר זה". דייוויד הרטרידג', מנהל יחידת השירותים בארגון הסחר העולמי, אמר אז כי "ללא לחץ אדיר של חברות מימון אמריקאיות, כולל סיטיקורפ ואמריקן אקספרס, לא היה הסכם GATS עולה לדיון". קואליציית תעשיית השירותים האמריקאית, (CSI -- Coalition of Service Industries), מובילה לובי תאגידי רב-לאומי למען הורדת ההגבלות על ייצוא שירותים מארה"ב. הלובי עשה רבות לקידום הסכם GATS. שיחקנו תפקיד מפתח אגרסיבי בניסוח ההסכם הכלל-עולמי על שירותים, הסביר נשיא הקואליציה, רוברט וסטין. לקואליציה יש מוסד חינוכי המארגן כנסים, שאליהם מוזמנים נציגי הבנק העולמי, איחוד המדינות לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי, (OECD) ומוסדות אקדמיים, כדי להתוות את הדרך האידיאולוגית להמשך הליברליזציה. מוסד זה מארגן כינוסים שבמסגרתם נפגשים חברי הקהילייה העסקית עם נציגי המדינות השותפות לדיונים הישירים ב GATS-פגישות אלה, הנערכות בדלתיים סגורות, תורמות ליכולתם של נציגי התאגידים להפעיל לחץ על נציגי המדינות -- אלה שידונו, בסופו של דבר, בעתיד ההסכם ועתיד העולם.

גם מקומם של התאגידים האירופיים לא קופח. פורום השירותים האירופאי (ESF - European Service Forum) פועל בהסכמה עם המועצה האירופית. ראשי הארגון הכריזו פעם כי "אנו נחושים לתמוך ולעודד את כיוון הליברליזציה של שוקי השירותים בכל העולם, ולהסיר חסמי סחר והשקעות לסקטור השירותים האירופי".

מבוא להסכם הכללי למסחר ושירותים -

גאטס¹

מוד ברלו²

הקדמה

סיום מחזור השיחות של ועידת ארגון הסחר העולמי לציון סוף האלף, שהתקיים בעיר סיאטל שבמדינת וושינגטון בחודש נובמבר 1999, היה אסון. השלכותיו מורגשות עדיין היטב בעסקי הכספים העולמיים והסחר הבין-לאומי. המשא והמתן השאפתני ביותר בנושא הסחר בתולדות העולם הסתיים בכישלון חרוץ. או שמא לא?

חודשים ספורים בלבד לאחר שנמוגו העשן וענני הפלפל, לאחר שכל אלפי המפגינים, פקידי הממשל והעיתונאים התפזרו לבתיהם, החל סיבוב נוסף של מגעים שקטים למדי, הפעם בזינווה, בחסות ההסכם הכללי לסחר בשירותים, המוכר ברבים בראשי התיבות 'גאטס' (GATS -- The General Agreement on Trade in Services). במה הוא עוסק? בניסיון להכפיף את אין ספור השירותים שממשלות נוהגות לתת בכל רמה אפשרית למשמעת הנוקשה של ארגון הסחר העולמי ולהחדיר את התחרות הבין-לאומית המצמררת לכל אתר ואתר של פעילות הממשלות, באשר הן.

פקידי ארגון הסחר העולמי טוענים בתוקף, כי יש בידיהם הסמכות לנהל את המגעים האלה. הם נוהגים לצייץ בגאווה רבה, כי השירותים היו תחום השיח היחיד בסיאטל שלא התגלעו בו כל חילוקי דעות פנימיים. הרחק מעיני הציבור, בליווי אך מעט מזעיר מחקרנותם החטטנית של אמצעי התקשורת, עסוקות כעת ממשלותינו במלוא המרץ במשא ומתן בין-לאומי בעל משמעויות מרחיקות לכת בהיקף שלא היה כדוגמתו. אם לא יקומו אזרחי העולם ויתעוררו לפעולה, כפי שעשינו אנחנו כדי לעצור את הסכם הרב צדדי לעניין ההשקעות, הידוע לשמצה (MAI - Multilateral Agreement on Investment), נאבד את המעט שנותר מזכויות היסוד הבסיסיות שלנו, כפי שהן מוגדרות בהכרזת האו"ם לכל באי עולם בדבר זכויות האדם.

מהו גאטס?

ההסכם הכללי לסחר בשירותים הוא אחד מתוך יותר מעשרים הסכמי סחר, שארגון הסחר העולמי מנהל ואוכף. הסכם גאטס נוסד בשנת 1994, לקראת סוף השיחות ב"סבב אורוגואי" של גאטס, הלא הוא ההסכם הכללי בדבר תעריפים וסחר (the General Agreement on Tariffs and Trade - GATT). זהו אחד מהסכמי הסחר שאימצו המדינות שהקימו בשנת 1995 את ארגון הסחר העולמי. המשא ומתן לגיבוש ההסכם ותרגומו הלכה למעשה היה אמור להתחיל כעבור חמש שנים, מתוך שאיפה "להגביר באופן הדרגתי את רמת הליברליזציה". השיחות בנושא הזה אכן החלו, כמתוכנן, בחודש פברואר 2000, במסגרת קבוצת דיון בראשות שגריר קנדה לארגון הסחר העולמי (ששימש בעבר כשר לענייני סחר בין-לאומי), סרג'יו מארקי (Marchi). המטרה המשותפת שהציבו לעצמן אירופה, ארצות הברית וקנדה היתה לנסח הסכם כללי עד חודש דצמבר, 2002.

תחום העיסוק והאחריות של הסכם גאטס הוא הליברליזציה של הסחר בשירותים, מתוך רצון להסיר בהדרגה את כל מה שמוגדר כ"מכשולים" שהממשלות מציבות בפני התחרות הבין-לאומית במגזר השירותים. ההסכם הזה הוא בחזקת "הסכם מסגרת רב-צדדי."

פירושו של דבר, כי המשימה הכללית שלו הוגדרה עם הקמתו ואחר כך, במהלך משא ומתן מתמיד, אמורים הצדדים להוסיף לו מגזרים חדשים וכללי פעילות נוספים.

ביסודו של דבר נועד גאטס להגביל את פעולות הממשלה בכל הקשור למתן שירותים, באמצעות מערך הגבלות מחייב מבחינה משפטית וחוקית, הזוכה לגיבוי צעדי ענישה שאוכף ארגון הסחר העולמי. המטרה הבסיסית ביותר של ההסכם הזה היא להגביל מתן שירותים בידי רשויות הממשל בכל הרמות, ולאפשר לתאגידים רב-לאומיים לגשת למכרזים במגוון רחב של תחומי עיסוק, כולל בריאות הציבור וחינוך.

במהלך ההכנות לשיחות האלה שאלה שרליו ברשבסקי, נציגת משרד המסחר של ארצות הברית, את נציגי הקואליציה של תעשיות השירותים, אחת השדולות החזקות בארצות הברית, מה היו רוצים לכלול בהסכם גאטס. המשלחת של אירופה לשיחות פנתה גם היא בשאלה דומה לנציגי השדולה האירופית, "פורום השירותים של אירופה". הנה התחומים השונים שארגוני-שדולה אלה הגדירו כתחומי סחר הראויים להעדפה במהלך של הגברת הליברליזציה: שירותי בריאות, שירותי אשפוז, עבודות תחזוקת הבית, טיפולי שיניים, טיפול בילדים, טיפול בקשישים, חינוך בשלוש דרגותיו: יסודי, תיכון ועל-יסודי, מוזיאונים, ספריות, משפט, עזרה סוציאלית, אדריכלות, אנרגיה, שירותי אספקת מים, שירותי הגנה על הסביבה, נדל"ן, ביטוח, תיירות, שירותי דואר, תחבורה, הוצאה לאור, שידורי רדיו ותחומי שירותים רבים נוספים.

ארצות הברית הבהירה היטב את עמדתה: "ייפוי הכוח של הנושאים והנותנים הוא שאפתני: להסיר את כל המכשולים העומדים בפני סחר בשירותים וליצור גישה ממשית אל השוק, בכפוף למגבלות מסוימות. האתגר העומד בפנינו הוא להשלים את תהליך הסרת המגבלות בכל מגזרי השירותים, תוך שימוש באמצעים הכפופים כבר עתה לתחומי העיסוק של גאטס ואמצעים אפשריים נוספים, שאינם כפופים עדיין לתחומי העיסוק של גאטס". ובמילים של אדם מן השורה, פירושו של דבר כי 136 חברי ארגון הסחר העולמי הסכימו לפתוח את כל ענפי השירותים בארצותיהם ולנהלם על פי חוקי הסחר החופשי תוך שימוש באמצעי האכיפה שהנהיג ארגון הסחר העולמי, אמצעים שכבר הצליחו לבטל חקיקה מקומית בעשרות מדינות בתחומי הבריאות, בטיחות המזון ואיכות הסביבה.

תולדות ארגון הסחר העולמי

כדי להבין כיצד הממשלות שלנו מסוגלות לקיים משא ומתן האמור לפגוע בזכויות היסוד הבסיסיות ביותר שלנו, כאשר כמעט איש אינו יודע על כך ואיש לא נתן לכך את תמיכתו, מן הדין לשוב ולהיזכר בשורשיה של מערכת הסחר העולמי. בשנת 1947 הוקם מוסד סחר חדש, ארגון הסחר הבין-לאומי, (Organization International Trade), שהיה בעל מנדט שונה מאוד מן המנדט שניתן מאוחר יותר בידי ארגון הסחר העולמי (World Trade Organization -- WTO). הארגון שהוקם בשנת 1947 הציב לעצמו מטרה לקדם סחר בין-לאומי מוסדר בחסות המשפטית של האו"ם ובמסגרת המנדט החברתי שלו, כולל דאגה לתעסוקה מלאה ושמירה על כל זכויות האדם והזכויות החברתיות, כפי שהוגדרו ונקבעו בהכרזה הבין-לאומית של האו"ם בדבר זכויות האדם ובאמנות הבין-לאומיות הנלוות לה. לארגון הסחר הבין-לאומי היתה אף הזכות להסדיר את השימוש בהון רב-לאומי, כך שהוא ישרת את היעדים החברתיים הללו.

ארצות הברית דאגה לחסל את ארגון הסחר הבין-לאומי, וביקשה לכוון במקומו השקעות וסחר גלובלי המבוססים על כללים בודדים בלבד. לפיכך, פעלה ארצות הברית להקמת גאטס - הסכם תעריפים וסחר שאינו כפוף לסמכות המשפטית של האו"ם. מאז הקמתו של גאטס (מאוחר יותר באותה שנה, 1947) התקיימו שמונה מחזורי שיחות בין-לאומיים. ששת מחזורי השיחות הראשונים התמקדו אך ורק במכסים. ארגון גאטס הלך וגדל, הלך והתעצם במידה רבה מבלי שהחברה האזרחית הבחינה בכך.

מחזור השיחות השביעי, שהתקיים בטוקיו (1973-1979), התנהל בתקופה שבה התהווה מה שזכה לכינוי "הקונסנסוס של וושינגטון" (Consensus Washington) -- מודל כלכלי הדוגל בהפרטה, סחר חופשי והסרת הפיקוח הממשלתי. זו היתה גם תקופת הצמיחה של

תאגידי-הענק הרב-לאומיים, המצליחים להתחמק מפיקוחן של מדינות הלאום, ומבקשים בנוסף להתחמק גם מפיקוח בין-לאומי. מדובר, בין היתר, בתאגידי-ענק העוסקים בשירותים, והמשתוקקים לחזור אל תחומים שעד עתה היו בתחום השליטה הבלעדי של ממשלות, בעיקר במגזר השירותים החברתיים.

לפיכך החל גאטט, לראשונה, לעסוק ב"מחסומים שאינם מכס", דהיינו, במכלול המדיניות והתקנות שקבעו ממשלות ובהם חוקי איכות הסביבה ותכניות חברתיות שיש להם השלכות על הסחר. מחזור השיחות של אורוגוואי (1986-1994) הרחיב עד מאוד את מגוון הנושאים שהועמדו לדיון. לראשונה הוזכר תחום השירותים במפורש, תוך התייחסות לתחומים שונים שבדרך כלל אינם קשורים למסחר. לפתע פתאום התחוויר לארגונים לא ממשלתיים, לארגוני צדק חברתי ולפעילים למען איכות הסביבה, כי שעה שהם עצמם היו טרודים במאבקים מול ממשלותיהם, כל ארגון בארצו, ומול האו"ם, גבר עד מאוד כוחן של מערכות הסחר העולמיות.

כבר עם הקמתו ניחן ארגון הסחר העולמי (WTO) בעוצמה שאין לשום ארגון בין-לאומי אחר. אדריכלי סדר-היום הסופי של מחזור שיחות גאטט באורוגוואי ביקשו לגבש מסגרת של כללים שתאפשר לשלוט בכלכלה העולמית באמצעות כלים של ממשלה כלל עולמית. בניגוד להסכם התעריפים והסחר, גאטט, שהיה למעשה חוזה עסקי בין אומות, הרי שארגון הסחר העולמי קיבל מעמד של ישות משפטית. הארגון נהנה ממעמד בין-לאומי מקביל לזה של האו"ם, אלא שבנוסף יש לו גם כלי אכיפה רבי עוצמה.

בניגוד לכל מוסד כלל-עולמי אחר, יש לארגון הסחר העולמי סמכות חקיקה וסמכות שיפוט המאפשרים לצאת חוצץ נגד חוקים, נהלים ומדיניות של מדינות יחידות ולפגוע בהן קשות - אם נראה לארגון כי הן מגבילות יתר על המידה את הסחר. לעומת זאת, אין לארגון הסחר העולמי כל אמות מידה מינימליות להגנה על עובדים ועל תעסוקה, על זכויות האדם, על רמת השירותים החברתיים או על איכות הסביבה. להוציא מקרה אחד ויחיד, כל אימת שארגון הסחר העולמי התמודד מול חוק לאומי כלשהו בתחום הבריאות, בטיחות המזון, הגינות במסחר או איכות הסביבה, יצא ארגון הסחר העולמי וידו על העליונה.

פעולות ארגון הסחר העולמי בשנים האחרונות מצביעות בעליל על כך שהוא הפך לארגון החזק ביותר, הסודי ביותר והאנטי-דמוקרטי ביותר עלי אדמות. לא ירחק היום והארגון ילבש גלימה של ממשלה כלל עולמית ויעשה ככל יכולתו כדי להרחיב את תחומי שליטתו.

חברות רב-לאומיות העוסקות בעסקי שירותים

השירותים הם הענף הגדל ומתרחב במהירות הרבה ביותר בסחר הבין-לאומי. מכל סוגי השירותים, דומה כי שירותי הבריאות, החינוך והמים הם בעלי הפוטנציאל הרב ביותר לגרוף רווחים גדולים. ההוצאה העולמית על שירותי מים עולה כבר עתה על 1 טריליון דולר בשנה, ההוצאה על שירותי חינוך היא בגובה 2 טריליון דולר בשנה וההוצאה על שירותי הבריאות -- בגובה 3.5 טריליון דולר. שירותים אלה, ושירותים רבים אחרים, מהווים כיום מטרה לתאגידי-ענק רב-לאומיים חמסניים ורבי עוצמה. המטרה הניצבת לנגד עיניהם היא אחת ויחידה: להרוס עד היסוד את השירותים הציבוריים על ידי הכפפתם לתחרות בין-לאומית ולשיטה הנוקשה של ארגון הסחר העולמי.

בארצות הברית, שירותי הבריאות הפכו לעסק עצום ורב רווחים. בבורסה של ניו יורק רשומים תאגידי ענק המתמחים במתן שירותי בריאות. לדברי ריק סקוט, נשיא חברת קולומביה, שהיא התאגיד הגדול ביותר בעולם לניהול בתי חולים, שירותי בריאות אינם אלא עסק לכל דבר, שאינו שונה במאומה מחברות תעופה או ממפעלים לייצור מיסבים למכוניות. הוא הצהיר כי בדעתו להרוס את כל בתי החולים הציבוריים בארצות הברית. בתי-השקעות כדוגמת מריל לינץ' צופים, כי במהלך עשר השנים הקרובות יעברו מערכות החינוך הציבורי תהליך כלל עולמי של הפרטה, כפי שקרה במערכות הבריאות. לדעתם, צופן תהליך זה בחובו, לכשיתממש, רווחי ענק. האיחוד האירופי הודיע לאחרונה, כי עד סוף העשור הנוכחי יהיה כל בית ספר ציבורי באירופה מחויב ליצור קשרי שיתוף פעולה

עם תאגיד כלשהו. תהליכים אלה חדרו גם לתחום ההשכלה הגבוהה: אצל המכללות הפרטיות, כיבוש שווקים זרים הפך זה מכבר לאסטרטגיה מרכזית.

התהליך נמצא כבר בעיצומו. מקומות רבים בעולם כבר פירקו את התשתית הציבורית שלהם בהוראת קרן המטבע הבין-לאומית. כדי להיות זכאים למחיקת חובות, נאלצו במשך עשרים השנים האחרונות עשרות מדינות מתפתחות לוותר על שירותים ציבוריים ולהעבירם לידי תאגידים זרים הפועלים למטרות רווח. תאגידים אלה הורשו להיכנס ולשווק את "מוצרי" הבריאות והחינוך שלהם לאלה מבין "הצרכנים" המסוגלים לעמוד בתשלום הנדרש. מיליוני בני אדם נותרו עקב כך ללא כל שירותים חברתיים בסיסיים. מדינות אמריקה הלטינית מתנסות עתה בפלישה של התאגידים האמריקאיים לשירותי בריאות, ובה בשעה פותחות מדינות באסיה את שעריהן בפני סניפים של אוניברסיטאות זרות ובפני רשתות לשיווק שירותי בריאות. לאחרונה מאלץ הבנק העולמי את המדינות האלה להפריט את שירותי המים שלהן, ואף עושה יד אחת עם תאגידי-ענק בתחום המים, כדוגמת ויונדי (Vivendi) או סואץ ליונז דה-זו (Suez Lyonnaise des Eaux) כדי שאלה יוכלו לקנות לעצמם "זכויות" בעולם השלישי.

ועתה, באמצעות שיחות גאטס, מבקשים התאגידים האלה לאלץ את אותן מדינות בודדות, שיש להן עדיין מונופול על שירותים ציבוריים, לנטוש את הדרך הזאת. הם מבקשים לכוון כללים מחייבים, גלובליים ובלתי הפיכים, שיבטיחו להם נגישות למכרזים שממשלות מפרסמות בתחום השירותים. והם אכן מצליחים לעשות זאת. למעלה מארבעים מדינות, כולל כל מדינות אירופה, הצטרפו עד עתה לכללים של גאטס ופתחו את מגזר החינוך הציבורי לתחרות של תאגידים המצויים מחוץ לגבולותיהן. קרוב למאה מדינות כבר עשו זאת בתחום שירותי הבריאות. ככל שיתקדמו השיחות החדשות, יתקשו מדינות בודדות לשחות נגד הזרם.

מה יש בו בהסכם גאטס?

הסכם גאטס הקיים כבר הוא מטריד מאוד. היקף תחולתו בהחלט מעורר דאגה. הוא מכסה את כל מגזרי השירותים, את כל אופני האספקה ואת מרבית האמצעים העומדים לרשות ממשלות, כולל חוקים, נהלים, תקנות וקווים מנחים לפעולה, כתובים ובלתי כתובים. אין ולו אמצעי ממשלתי אחד, העשוי להשפיע על הסחר בשירותים, יהיה יעודו אשר יהיה, המצוי מעבר להישג ידו של הסכם גאטס -- גם אם נועד להגן על הסביבה, או על הצרכן, או לאכוף חוקי עבודה.

ההסכם אוסר להפלות ספיקות זר בכל תחום שנכלל בהסכם, בלא להתחשב בתנאים שבהם ניתן השירות ותוך התעלמות ממעשיו ומחדליו של הספק בתחום זכויות האדם או הדאגה לאיכות הסביבה. הצדדים להסכם הסכימו עוד, כי התקנות תהיינה ישימות באורח גורף לרוחב כל הקשת, בין אם מדובר על תחום המצוי ברשימת התחולה של גאטס ובין אם לא. כלל רוחב אחד כזה הוא כלל "האומה המועדפת ביותר", הקובע, כי מרגע שתאגידים ממדינה אחת פועלים בשוק שלך, עליך להרשות את כניסתם של תאגידים מכל המדינות. הכלל הזה חל על כל השירותים, גם על אותם בודדים הזוכים עדיין להגנה במדינות אחדות, כמו מגזר הבריאות והחינוך. על פי אותו כלל רוחב, כל התקנות, בכל מגזר שירותים שהוא, כולל השירותים החברתיים, חייבות "לצמצם ככל האפשר את הפגיעה בסחר". כל המדינות החברות בארגון הסחר העולמי חייבות להיות נכונות לאפשר פעולה לפי כללי השוק בכל מקום אפשרי, אפילו בתכניות חברתיות.

ברגע זה, השירותים הציבוריים המסופקים על ידי הממשלה זכאים לקבל פטור מכללי הסחר החופשי. לפיכך, מספר ארצות ביקשו שלא להחיל את כללי הסחר החופשי על רשת הביטחון הסוציאלי שלהן. אלא שבהתאם לסעיף 1.3 (c) של הסכם גאטס, מדינה הרוצה כי שירות מסוים שהיא מעניקה ייחשב לשירות שרק הממשלה רשאית לתיתו, חובה לספק אותו "ללא כל תמורה". פירוש הדבר שהענף הנדון חייב להיות ממומן כולו בידי ממשלה ולא תהיה לו מטרה מסחרית מכל סוג שהוא. מאחר שכיום אין כמעט בעולם מגזר שירותים הנקי לחלוטין מכל היבט מסחרי, הפטור הזה הוא פשוט חסר משמעות.

מה מוצע בהסכם הכללי על סחר בשירותים

בספרו החדש על גאטס והשיחות של ארגון הסחר העולמי בנושא השירותים הציבוריים (Negotiations Threaten Democracy "GATS, How the WTO's New "Services) מגדיר החוקר הקנדי סקוט סינקלייר (Sinclair) את שלושת הנושאים העומדים בראש סדר היום של מחזור השיחות הנוכחי.

ראשית, פקידי גאטס ינסו להרחיב את אפשרויות הגישה אל שווקים מקומיים. ממשלות תהיינה נתונות בלחץ רב להוסיף עוד שירותים לרשימת השירותים הפתוחים לתחרות מסחרית. הנשק היעיל ביותר הוא החלתו של כלל "הטיפול הלאומי" לרוחב כל המערכת: לפי כלל זה, הממשלה בארץ נתונה חייבת להעניק לכל תאגיד זר את אותם תנאים שהיא מעניקה לתאגיד מקומי. לפי שעה, הרעיון "הטיפול הלאומי" חל על שירותים מסוימים בלבד. היעד הסופי הוא ליישם זאת על כל סוגי השירותים, כולל שירותים חברתיים. זאת ועוד, המדינות הצפוניות החזקות תדרושנה מן המדינות המתפתחות להרחיב את הנגישות לשוקיהן, וילחצו עליהן לבטל תכניות לאומיות עצמאיות. כך גם תוחלל הסמכות הדמוקרטית של הממשלות הללו.

שנית, פקידי גאטס מנסים להטיל מגבלות חמורות על יכולתן של מדינות לקבוע לעצמן תקנות ונהלים משלהן. בכך תוגבל היכולת של ממשלות לקבוע תקנים בתחומי איכות הסביבה, הבריאות ותחומים אחרים, הפוגעים בחופש המסחר. סעיף VI:4 בהסכם גאטס קורא לפתח אמצעי אכיפת משמעת כדי להבטיח כי "צעדים המתייחסים לדרישות איכות והליכי ייצור, תקנים טכניים ודרישות רישוי לא יציבו מכשולים בלתי נחוצים בפני המסחר". גם התנאי הזה צריך לחול לרוחב כל קשת השירותים. ממשלות תאלצנה להוכיח, כי תקנות, תקנים וחוקים החלים בתחומן הם בחזקת "הכרח" הדרוש כדי להשיג יעד שארגון הסחר העולמי תומך בו, וכי לא היתה כל דרך חלופית המטילה פחות מגבלות על המסחר.

שלישית, מטרת השיחות המחודשות היא לפתח כללים חדשים והגבלות נוספות להסכם הסחר בשירותים, בכוונה להגביל עוד יותר את השימוש בסובסידיות ממשלתיות, כמו אלה הנהוגות בעבודות ציבוריות, בשירותים עירוניים ובתוכניות ציבוריות להקלת המצוקה. התפתחות מאיימת במיוחד היא הדרישה להרחיב את הכללים בדבר "נוכחות מסחרית": כללים אלה מאפשרים למי שמוגדר "משקיע" ממדינה אחת השותפה להסכם גאטס, ליצור נוכחות בכל אחת מהמדינות האחרות השותפות להסכם גאטס, ולהתחרות לא רק מול ספקים מקומיים, אלא גם על מימון ציבורי כנגד מוסדות ושירותים מקומיים הנהנים מתמיכה ציבורית.

כל ההצעות האלה יחדיו ירחיבו במידה ניכרת את הסמכות של ארגון הסחר העולמי בעסקי היומיום של הממשלות. כדברי סינקלייר: "פירושו של דבר יהיה העברה של האחריות הרגישה ליצירת איזון בין האינטרס הציבורי לבין שיקולים מסחריים, מידי ממשלה נבחרת לידי טריבונלים ממונים, או לוועדות של ארגון הסחר העולמי."

כיצד ישפיע עליך הסכם הסחר בשירותים?

כל פרט ותג בחיי הציבור יושפע מגאטס. כבר עתה חל שינוי מהותי ברחבי העולם כתוצאה מהגלובליזציה הכלכלית. העושר מצטבר בצמרת, והתהום ההולכת ונפערת בין מי שנהנה מן המערכת לבין המעמד הנמוך הולכת ומעמיקה. כדי להבטיח מה שהסופר האמריקאי יונתן קוזול (Kozol) מכנה "ה־ישרדות ילדי הכשירים ביותר", הולכות ונוצרות בכל רחבי העולם מערכות של בתי ספר יוקרתיים ומערכות בריאות יוקרתיות לקבוצות העלית, לעומת מערכות נחותות למי שאינם נחשבים, אם בכלל נותרה להם מערכת.

אט אט כולנו נוטשים את החלום הישן על זכויות אוניברסליות.

הסכם גאטס מתכחש לזכויות החברתיות האוניברסליות המוגדרות בהכרזת האו"ם לכל באי עולם בדבר זכויות האדם. במסגרת המשטר המוצע על ידי גאטס תהיה לתאגידי בריאות וחינוך, הפועלים למען רווח, הזכות לפעול ולהתחזק בכל המדינות החברות בארגון הסחר העולמי. תהיה להם הזכות להתחרות על הפעלת בתי חולים ובתי ספר, תמורת כספי הציבור. תקנים של בריאות ושיקולים מקצועיים בחינוך יהיו כפופים לכללים של ארגון הסחר העולמי והם יתוקנו כך שיובטח כי הם אינם מקשים על הסחר החופשי. תאגידי חינוך זרים ייהנו ממידה רבה של סמכות. שירותי רפואה הניתנים בשלט רחוק, מארץ אחרת, יהיו תופעה חוקית. מדינות לא תוכלנה לעצור את התחרות חוצת-הגבולות בין אנשי מקצוע זולים בתחום הבריאות והחינוך.

ארגון הסחר העולמי כבר פועל בכיוון הזה. מחלקת השירותים של הארגון שכרה חברה פרטית לענייני חינוך רב-לאומיים בשם Alliance for Transnational Education The Global, כדי לתעד קווי מדיניות הנהוגים ברחבי העולם "המפלים נגד ספקי חינוך זרים". תוצאות "הסקר" הזה ישמשו אמצעי לחץ על אותן המדינות הממשיכות לקיים מערכת חינוך ציבורית, לזנוח את השיטה הישנה לטובת השוק העולמי.

לא זו בלבד שמדינות לא תוכלנה עוד להרשות לעצמן לממן את רשת הביטחון הסוציאלי ואת מערכת החינוך (איזו ממשלה תוכל להתחרות בתחומים אלה בתאגידי רבי העוצמה?), אלא שתאגידי שירותים פרטיים יוכלו גם לשנות פעילויות המתקיימות בתחומים שנחשבו עד עתה זכויות יסוד, כמו חינוך ותרבות, ולהכפיף אותם לכללי ההתנהגות של השוק החופשי. ארגון הסחר העולמי מטפל כבר עתה ב"שוק החינוך" ומכפיף את החינוך, הכשרת המורים והמחקר לחוקי השוק. צעדים שנועדו להגן אל הייחוד התרבותי של הקהילות השונות, של מיעוטים ושל מדינות, גם הם נחשבים בעיני ארגון הסחר העולמי "מכשול בפני הסחר" ונגזרה עליהם כליה.

הסכם הסחר בשירותים כולל גם את הסמכות לספק "שירותים למען הסביבה" והגנה למשאבי הטבע. הגנים הציבוריים שלנו, שמורות הטבע, מערכות הנהרות והיערות העתיקים - כל אלה עלולים להיות אתרים הפתוחים לתחרות כאשר תאגידי רב-לאומיים לאספקת "שירותי סביבה" ידרשו לפתוח את ניהול אתרי הטבע לכללי התחרות החופשית. תאגידי המוכרים שירותי טיפול בילדים יפלו לכל מדינה ומדינה, ולצדם גם תאגידי נוראיים לניהול בתי סוהר, כמו בתי הסוהר של תאגיד ואקנהאט (Wackenhut), תאגיד אמריקאי לאספקת שירותי ביטחון, שנועד לשמצה בשל האלימות וההטרדות של עובדיו כלפי אסירים וסוהרים כאחד.

רשויות מקומיות יחויבו לאפשר לספקים זרים נגישות בלתי מוגבלת למכרזים עירוניים בתחום שירותי הבנייה, הביוב, איסוף הזבל, התברואה, התיירות והמים. המאבק האמיץ של תושבי קוצ'ימבה שבבוליביה כנגד הניסיון של הבנק העולמי לכפות עליהם הפרטה של משק המים, מאבק שכתוצאה ממנו נאלצה חברת הענק בכטל (Bechtel) לעזוב את המדינה, לא היה יכול להתקיים ולהצליח אילו חל עליהם הסכם גאטס.

במלים פשוטות, המוני העם, או מה שנותר מהם, יושפלו עד היסוד. כל מה שנחשב עד עתה רשות הכלל, כמו זרעים וגֵנים, אוויר ומים, תרבות ומורשת, שירותי בריאות וחינוך, כל אלה נגזר עליהם עתה להיות סחורה עוברת לסוחר, שירותים מופרטים הנמכרים לכל המרבה במחיר בשוק החופשי. מדינות כדוגמת קנדה וצרפת, המטפחות בגאווה רבה שירותי בריאות אוניברסליים ומערכות חינוך לֵכל, יאבדו אותם. מדינות כדוגמת בריטניה וצ'ילה, שקיימו פעם מערכת אוניברסלית של שירותים סוציאליים, או ארצות הברית, שמעולם לא היו לה שירותי בריאות ציבוריים, ימצאו בעתיד, כי נסגרו שערי האפשרות לכוון מודל ציבורי חלופי, בדיוק כמו הודו ודרום אפריקה, העושות ממש בימים אלה מאמץ עילאי להבטיח לאזרחיהן זכויות כאלה.

מה אנחנו יכולים לעשות?

הדבר הדחוף ביותר הוא להקים תנועה בין-לאומית כדוגמת זו שהתארגנה כדי להאבק בהסכם הרב צדדי להשקעות (MAI), תנועה שהצליחה לסגור במחאותיה את רחובות העיר

סיאטל. (רשימה של אנשים וקבוצות שכבר עסוקים במאבק נגד גאטס מצויה באתר :
www.canadians.org/campaigns/campaigns-tradepub-gats_primer.html.)

אנחנו זקוקים למחקרים אקדמיים על כל פן והיבט של הסכם הסחר בשירותים בכל מדינה, ועלינו לשתף אלה את אלה בממצאים. עלינו לכוון בכל מדינה חזיתות משותפות, הכוללות את המגזרים העיקריים הנתונים בסכנה: מחנכים, עובדי בריאות, עורכי דין, איגודים מקצועיים במגזר הציבורי, אנשי איכות הסביבה, חקלאים, סופרים ואומנים, נשים, גמלאים, גדולי האומה וכיוצא בזה. אותם מגזרים שיש להם היבט בין-לאומי חייבים ליצור בריתות בין-לאומיות של סולידריות עם ארגונים במדינות אחרות.

אנחנו חייבים ליצור אזורים חופשיים מגאטס, כפי שעשינו באוניברסיטאות ובבתי הספר התיכונים, בכנסיות ובמרכזים קהילתיים במהלך המאבק נגד ההסכם הרב צדדי להשקעות. עלינו לפנות אל הרשויות המקומיות שלנו ולפעול במרץ רב, כדי שהן תקבלנה החלטות מחייבות לפעול נגד גאטס. עלינו להרבות בכתיבת מכתבים לממשלות, למדורי המכתבים למערכת בעיתונים המקומיים ולאמצעי תקשורת אחרים. עלינו להפוך את גאטס לנושא המדובר בכל בית ובית, ובהחלט לא כנושא יפה ונחמד.

יש לנו שלוש דרישות בסיסיות:

ראשית, עלינו לדרוש להשעות במלואן את שיחות גאטס המתנהלות כעת ולבטל את הסעיפים הדרקוניים של ההסכם הנוכחי, כגון הסעיף המבקש לפגוע בתקנות ובכללים מקומיים של כל מדינה. בשום פנים ואופן אין להשלים עם העובדה שהממשלות שלנו שוב נפגשות מאחורי דלתיים סגורות כדי לקצץ בזכויותינו למען טובת רווחיהם של ידידיהן ראשי התאגידים. יש להפסיק זאת מיד, לבדוק היטב את המצב ולהביא את העניין לידיעת הציבור. בעצם, אנחנו דורשים להוציא את כל ענייני הציבור מכל נגיעה להסכמי סחר חופשי.

שנית, אנחנו זקוקים לערבויות חזקות כפלדה של ממשלותינו, כי שום משא ומתן נוסף במסגרת גאטס לא ימנע מן הממשלות לספק לאזרחיהן שירותים ציבוריים ברמה גבוהה, כולל מפעלי רווחה, בריאות, חינוך, תרבות, הגנה על משאבי הטבע ואיכות הסביבה ושירותים עירוניים. יתרה מזאת, אנחנו זקוקים להסכם גאטס משלנו, שיסייע לחזק את המפעלים המקומיים האלה באמצעות החוק הבין-לאומי ולעודד את התפתחותם בכל רחבי העולם.

ולבסוף, אנחנו חייבים לפעול להגברת מעורבות אמיתית של החברה האזרחית בכללים השולטים בסחר הבין-לאומי ובמערכת הכספים הבין-לאומית. הגיעה העת שהממשלות שלנו יבינו, שאנחנו תנועה חזקה, שלא תיעלם מן השטח. חרף העובדה שאנחנו מודעים לכך שהממשלות שלנו לא יקשיבו לנו משום שיש לנו טיעונים טובים, אלא משום שיש לנו כוח פוליטי, שומה עלינו ליצור דמוקרטיה גלובלית, שהממשלות ישרתו בה את אזרחיהן, ויקיימו את התחייבויותיהן לשמור על זכויות האדם ולדאוג לאיכות הסביבה. לא נשקוט ולא ננוח. לא ניתן לסחור בזכויות האלה.

התנגדנו בצורה נחרצת להסכם הרב צדדי להשקעות (MAI). התנגדנו בצורה נחרצת למחזור שיחות המילניום של ארגון הסחר העולמי. עתה אנחנו אומרים לא! לא להסכם הכללי לסחר בשירותים, גאטס. שמוע תשמעו אותנו!

{הערות}

¹ והמאמר התפרסם באתר האינטרנט של "מועצת הקנדים" Council of Canadians The, כתובת האתר: http://www.canadians.org/search_keywords.htm

² מוד ברלו (Maude Barlow) היא היושבת ראש של מועצת הקנדים (The Council of Canadians), קבוצת השדולה הציבורית הגדולה ביותר בקנדה. היא משמשת גם מנהלת הפורום הבין-לאומי לגלובליזציה. יחד עם טוני קלארק היא כתבה ספר על מאבק הארגונים החברתיים נגד חוקי התאגידים הגלובליים: How the New Global Showdown: How the New Corporate Rule (Stoddart, 2001). מאמר זה מציג באופן תמציתי את עיקרי החששות מפני גאטס. הוא תורגם מאנגלית על ידי מיכל סלע.

מרכז אדוה, ת.ד. 36529, תל-אביב 61364, טל. 03-5608871, פקס. 03-5602205

Fax. 03-5602205 ,Adva Center, POB 36529, Tel Aviv 61364, Tel. 03-5608871

e-mail: advainfo@bezeqint.net